

MACERALARLA DOLU BİR ÖMÜR: ABDULLAH BATTAL TAYMAS¹

Gülder Şüheda ESKİ²

ÖZET

Kazanlı Tatar bir aileden gelen Abdullah Battal Taymas, hem Çarlık Rusya'sı hem de Bolşevik dönemlerine şahit olmuş münevver bir muharrirdir. İlim ve öğrenme tutkusundan hiç bir zaman vazgeçmemiş, her daim kendini geliştirmeye çalışmıştır. Zaten süreklilik arz eden bir eğitim almamasına rağmen işgal ettiği görevler ve kalemindeki ustalığa bakarak bunu başarabildiği aşıkardır. Hayatı heyecan dolu serüvenlerle şahit olan Taymas, tam anlamıyla bir sürgün hayatı yaşamıştır. Böyle bir hayat sürmesindeki yegane sebep ise Rusya Müslümanlarına yapılan haksızlıkları devamlı olarak dile getirmesi ve bunu yazıya dökmesidir. Bulduğu faaliyetler kalemiyle sınırlı kalmamış, siyasi alanda da Rusya Müslümanlarının sorunlarıyla alakadar olarak aktif görevlerde bulunmuştur. Bu amaçla bir çok fedakarlıkta bulunan müellif uzun yıllar vatanından uzakta yaşamak zorunda kalmıştır. Ayrıca yayın hayatı bir hayli zengin olan Taymas, Türkiye'de bulunduğu yıllarda önemli kurumlarda aktif görevlerde bulunmuştur. Yayın hayatına burada da devam eden yazar, birçok dergi ve mecmuada yazılarını sunmuştur. Özellikle tarih ve edebiyat alanında çalışmalar yapan yazar, Türk Tarihine yapmış olduğu katkılar açısından yeri doldurulamaz aydınlarımız arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Abdullah Battal Taymas, Rusya Müslümanları, Cedidcilik Kazan, Kurultay

GİRİŞ

Abdullah Battal Taymas'ın yaşadığı dönem göz önüne alındığında mensup olduğu coğrafyanın ne kadar buhranlı bir dönem geçirdiği ve buna rağmen yapmış olduğu faaliyetlerin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Taymas, genel itibariyle Rusya Devleti'nin bünyesinde barındırdığı Müslümanlara her türlü haksızlığın yapıldığı, özgürlüklerinin kısıtlandığı bir dönemde yaşamış, çok yönlü bir kişiliğe sahip yazarlar arasındadır. Taymas, soydaşlarına yapılan zulmün önüne geçmek istemiş ve bu uğurda elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Gerek yayın hayatında gerek siyasi hayatta Rusya Müslümanlarının sorunlarına çözüm yolları aramış, özellikle yazılarıyla ön plana çıkmıştır. Birçok eser, vücuda getiren yazar muhtelif dergi ve gazetelerde düşüncelerini ifade etmiştir.

¹ Bu Makale 21-23 Ekim 2017 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Trakya Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, guldereski@gmail.com

Abdullah Battal Taymas gibi tarihte yerini almış aydın bir kimse hakkında müstakil bir eser bulunmamaktadır. İdealist bir kişiliğe sahip olan Taymas'ı çalışırken genel itibariyle Ali Birinci'nin kaleme almış olduğu "Abdullah Battal-Taymas: Kazanlı Bir Alimin Hayat Hikayesi" isimli makalesinden oldukça yararlanılmıştır. Çünkü bu makale Taymas'ın kendi hatıralarından vücuda getirilen bir çalışmadır. Bunun yanında Taymas'ın bizzat kendisinin kaleme aldığı iki hatırası çalışmamızın büyük bir alanına sirayet etmiştir. *Rus İhtilalinden Hatıralar (1917-1919)* ve *Ben Bir Işık Arıyordum (Kızıl Dünya)* isimli eserleri müellifin hayat hikayesini anlatması, başından geçen heyecan dolu maceralara değinmesi ve o dönemin tarihini bizlere sunması açısından önemli bir oranda yararlanılan eserler arasındadır. Ayrıca müellifin kendisinin kaleme almış olduğu *Kazan Türkleri* adlı eserinin sonunda ek olarak sunulan ve yazarı belli olmayan "Abdullah Battal Taymas'ın Hayatı ve Eserleri" isimli yazıda yararlanılan önemli kaynaklar arasındadır. Çalışmamın ufak bir bölümüne temas eden bu yazı Taymas'ın hayatını detaylarıyla ele almamış olup genel bilgiler içeren kısa bir not niteliğindedir. Ama kronolojiye sadık kalınması konusunda yararı olmuş bir çalışmadır.

1. ABDULLAH BATTAL TAYMAS'IN HAYATI VE FAALİYETLERİ

Abdullah Bey, Tataristan'ın Samara (Kuybişev) vilayetinin Buzavlık (Buzuluk) kazasına bağlı Yanga Aktav (Yeni Akdağ) köyünde 1882'de dünyaya gelmiştir. Babası kendisiyle aynı isme sahip olup, annesinin ismi Mesrure idi. Büyük dedesinin ismi ise Seyyid Battal'dı. Dört tane erkek kardeşi olan Abdullah Bey, ailenin en küçük çocuğuydu. 1910'da akrabalarından olan ve kendi köyünde ikamet eden Kafiye Veli Hanım ile evlendi. Fakat eşinin tifüs salgınından ölmesi üzerine bu birliktelik uzun bir müddet devam etmedi. 1913 yılının Haziran ayında ikinci evliliğini yapan Taymas, Azize Şamlı Hanım ile evlendi. Bu birliktelikten Bilgivar isimli evlatları dünyaya geldi. Macera ve heyecanın sürekli kendisiyle beraber olduğu Taymas, 25 Nisan 1969'da hayata gözlerini kapadı. İstanbul'da vefat eden bu kalem erbabı Karacaahmet mezarlığına defnedildi.³ Tahsil hayatının ilk evrelerini kendi köyünde geçiren Abdullah Bey, daha sonraları ailenin en büyük oğlu olan, ağabeyi Arifullah'ın yanına Orenburg'a giderek eğitimine burada devam etmiştir. Orenburg'da üç-dört yıl kadar kalan Abdullah Bey, buradaki hocası Hasan Halfe'nin Kargalı kasabasına imamlık vazifesini yerine getirmek üzere ayrılmasından dolayı onunla beraber bu beldeye iştirak etmiştir. Kargalı medresesindeki tahsil hayatının süresi bir muamma olmakla beraber, burada almış olduğu eğitimin döneminin güzide şahsiyetlerden biri olmasında önemli katkıları olmuştur.⁴

Kargalı'da tahsil hayatına devam etmekteyken Troyskiy medreselerinin namını duyan Abdullah Bey, Troyskiy şehrine giderek ilimsel gelişimini artırmayı düşünmüştür. İlek ve Kobda (Hobda) nehirleri⁵ civarında bulunan Tabın Kazakları arasında öğretmenlik mesleğini icra ederek kendine maddi destek sağlamıştır. Sonrasında Orenburg'a giden Abdullah Bey,

³Ali Birinci, "Abdullah Battal-Taymas: Kazanlı Bir Âlimin Hayat Hikayesi", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 1/30 (2005), s. 171.

⁴A. Birinci, a.g.m., s. 171-172.

⁵İlek ve Kobda, Orenburg'un güneyinde birleşen ve İdil'in kolları arasında bulunan iki nehirdir.

buradan da Troyskiy'e geçerek Şeyh Zeynullah medresesinde şakirt⁶ olmuştur. Daha önceden bulunduğu medreselerdeki eğitim tarzına nazaran daha ağır ve detaylı bir eğitim sunan bu medresede Abdülberri olan göbek adını Abdülbarî olarak değiştirmiştir. Ayrıca bu medresenin ve şehrin hocası olan Sabir Hasanî Hâlfe'nin, Abdullah Battal Taymas'ın ilk eseri olan *Ak Mollayı* (Kazan, 1903) yazmasındaki payı büyüktür. Çünkü Sabir Hasanî, Kazan'da basılan tüm romanları, hikayeleri ve risaleleri temin edip medresede satıyor ve öğrencilerine okutuyordu. Ayaz İshaki⁷ ve Ali Asgar Kemal gibi Kazanlı genç yazarlar bu hoca sayesinde bir çok okuyucu buluyor, bunların arasında Abdullah Bey de bulunuyordu. Bu sebepten ötürü Abdullah Beyin yukarıda zikredilen eseri bu şehirde bulunduğu yıllarda yazması hiç de tesadüf eseri olmayan bir çalışmaydı.⁸ Abdullah Battal Taymas tüm ömrü boyunca öğrenme, okuma ve yazma gibi kendine şiar ettiği alışkanlıklarını hiç bir zaman yitirmemiştir. Bu sebepten onun tahsil hayatını belli çizgiler içinde sınırlayamayız. O yaşadığı her dönemde çalışkan bir talebe gibi öğrenme aşkını kaybetmemiş ve bunu kağıda aktarma hususunda da gayet başarılı olmuştur. Abdullah Bey, ayrıca Türkçe'nin bir kaç lehçesiyle beraber Arapça, Rusça, Fince, Farsça, Fransızca dillerine de vakıf olması açısından diğer münevver şahsiyetlerle kıyaslandığında özel bir yere sahip bulunmaktadır.⁹

Abdullah Bey, 1903 yılının başında Troyskiy'den ayrılarak Mısır yolculuğuna çıkmaya karar vermiştir.¹⁰ Mısır'a gitmesinde kendi kitabında da tasvir ettiği Lütfî İshakî'nin etkisi olmuş olabilir. Çünkü bu şahsiyeti eserinde Mısır'dan ileri düzeyde bilgiler getiren münevver bir kişi olarak takdim etmiştir.¹¹ Ayrıca 1904-1905 Rus-Japon harbi arifesinde seferberlik ilan edilmesi de Abdullah Beyin Mısır'a gitmesini tetikleyen sebepler arasında gösterilebilir. Ancak Mısır yolculuğu bu kalem erbabı için istenilen şartlarda geçmemiş, başına bir takım hadiseler gelmiştir. Kendi kimliğini gizleyerek sahte bir kimlikle bu yolculuğa çıkmasından dolayı bir süre nezarete kalmış ve haliyle yolculuk süresi uzamıştır.¹² Mısır'da bulunduğu yıllarda sürekli ilimle uğraşan bu münevver şahsiyet, yeni Arap dilini tüm incelikleriyle öğrenmiş ve bu dilde yazılmış eserleri okumuştur.¹³ Yeni Arapça'ya bu denli vakıf olması maddi geçimini sağlayacak kapılar açmış ve *el-Ceride* gazetesinde çalışmaya

⁶Şakirt, Kur'an'ı ezberleyen, okuyan ve anlayan öğrenciler için kullanılan bir ifadedir. Bir nevi Kur'an talebesi demektir. Bununla beraber pozitif ilimlerin talebeliğini yapanlar için de bu ifade kullanılabilir.

⁷Ayaz ishaki, (1878-1954) Tatar ceditcilik hareketi içerisinde bulunan önemli isimlerden biridir. Yapmış olduğu roman ve makale türündeki edebi yayınlarla halk üzerinde önemli etkiler yaratmıştır.

⁸A. Birinci, a.g.m., s. 172-173.

⁹A. Birinci, a.,g.m., s. 173.

¹⁰Abdullah Battal Taymas, *Rus İhtilâlinde Hâtıralar 1917-1919*, 2. basım, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1968, s. 197.

¹¹Abdullah Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum (Kızıl dünya)* İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1962, s. 143.

¹²A. Birinci, a.g.m., s. 174.

¹³Bu bilgiler Abdullah Battal Taymas'ın *Kazan Türkleri* adlı kitabının son kısmındaki ek de yer alan "Abdullah Battal Taymas'ın Hayatı ve Eserleri" hakkında verilen bilgilerden alınmıştır. Bkz. Abdullah Battal Taymas, "Abdullah Battal-Taymas'ın Hayatı ve Eserleri", *Kazan Türkleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1966, s.223.

başlamıştır. Burada bulunduğu yıllarda, sahip olduğu milli ruhla kaleminin gücünü birleştirerek Rus baskısı altında yaşayan Türklerin durumlarını tasvir etmeye çalışmıştır.

Abdullah Beyin kaleminin gücünü ve yeni arap dilindeki ustalığını duyan İsmail Gaspıralı,¹⁴ Rusya Türklerinin içinde bulunduğu durumu Arap dünyasına tanıtmak için yazılarını Arapçaya tercüme ettirmek istemiş ve bunun içinde Abdullah Beye başvurmuştur. Neticede *en-Nahda* gazetesi çıkarılmış fakat pek alaka görmemiştir. Ama bizim için asıl önemli olan hadise bu iki aydın şahsiyetin tanışmasıdır.¹⁵ Daha sonra Yusuf Akçura¹⁶ ile de tanışan Taymas, kendi ifadesine göre hemşerileri arasında böylesine parlak, gelecek vaad eden gençlerin bulunduğunu Mısırlılara anlatmak ve tabiki bir parçada olsun övünmek maksadıyla *el-Mukattam* gazetesinde onun hakkında bir yazı yazmıştır.¹⁷ Abdullah Bey, Mısır yıllarından sonra Osmanlı tebaasına bağlı olduğunu gösteren ve Musa Abdullah ismini taşıyan bir pasaportla 1908 yazında Rusya'ya gitmiştir. Daha sonra Orenburg'a geçen Taymas, burada *Vakit* (Orenburg) gazetesinin baş muharriri Fatih Kerimî¹⁸ ve *Şura* (Orenburg) mecmuasını çıkartan aynı zamanda tarihçi olan Rızaeddin Fahreddin¹⁹ ile tanışmıştır. *Vakit* gazetesinde takma isim kullanarak yazılarda yazan Taymas buradan Troyskiy'e geçerek askerlik vazifesini yerine getirmiştir. Ancak bu sırada hastalanmasından dolayı istirahata çekilen Abdullah Bey, 1909 senesinin yaz aylarının başlarında tekrar Orenburg'a gitmiş, *Vakit*'de ve *Şura*'da muhtelif yazılar kaleme almıştır. Sonrasında tekrar Troyskiy'e gelen Abdullah Bey, burada üç yıl kadar tarih ve edebiyat alanında öğretmenlik yapmıştır. Ayrıca burada bulunduğu zaman içerisinde Azize Şamlı ile evlenemiş ve buradan Kazan'a gitme kararı almıştır.²⁰ Bu kararı almasında dostlarının Kazan vilayetinin fikri gelişimine katkıda bulunabileceği ve burada kendini daha iyi geliştirebileceği hususundaki telkinlerinin de etkili olduğunu kendi hatıralarından öğrenmekteyiz.²¹

Kazan'a 1913 yılında gelen Taymas, burada yine dostlarının tavsiyesi üzerine Ahmet Hâdi Maksudî²² tarafından çıkarılan *Yılduz* (Kazan) gazetesinde çalışmaya başlamıştır. Gazetede bir muharrir ve yazı işleri müdürlüğü vazifesini işgal etmiştir. Bu gazetenin tüm yazıları ilk sıralarda A. H. Maksudî tarafından yazılıyordu. Haftada bir çıkan gazete sonraları haftada üç defa çıkmaya başlamış, içerik bakımından da daha zengin bir hal almaya

¹⁴İsmail Gaspıralı, (1851-1914) Kırım Tatarlarından olan bu münevver şahsiyet eğitim, yayın ve politika sahalarında ön plana çıkmıştır.

¹⁵A. Birinci, a.g.m., s. 174.

¹⁶Yusuf Akçura, (1876-1935) Türkçülük akımının önde gelen temsilcilerinden olan Tatar yazar ve siyaset adamıdır.

¹⁷A. Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s. 128.

¹⁸Fatih Kerimî, (1870-1937) Tatar Edebiyatının kurucuları arasındadır.

¹⁹Rızaeddin Fahreddin, (1858-1936) İdil-Ural Müslümanlarının uyanış devrindeki en büyük alimlerinden biridir.

²⁰A. Birinci, a.g.m., s. 175.

²¹A. Battal Taymas, *Rus İhtilalinden Hatıralar*, s.16.

²²Ahmet Hadî Maksudî, (1868-1941) tanınmış bir Tatar milliyetçisi olup, Kazan'da *Yılduz* gazetesini çıkarmış ve çeşitli okul kitapları yayımlamıştır.

başlamıştı. Taymas zamanında ise haftada beş defa çıkmaya başlayan gazete halk tabanından ziyade aydın bir kesime hitap ediyordu. Ayrıca 1914'te Petersburg'da Rusya Müslümanlarını ilgilendiren meseleler görüşülmek üzere toplanıldığında *Yılduz* muhabiri olarak kendisi de orada bulunmaktaydı.²³ Görüldüğü üzere Taymas bulunduğu yerlerin münevver bir kimlik kazanmasına sebep oluyordu.

Abdullah Battal Taymas *Yılduz* Gazetesinden ayrılmasını kendi hatıralarında bahsetmiştir. Hadi Efendiyi överek sözlerine başlayan Taymas, 16 Mart 1917'de Çar II. Nikola'nın hem kendisinin hem de oğunun namına tahttan çekildiğini açıklaması haberi Kazan'a ulaşınca kendisi de bu konuyla alakalı gazetede yayımlanmak üzere bir yazı hazırlamış. Hadi Efendinin de onayladığı yazı, ertesi gün basılmak üzere matbaaya verilmiş. Ama Hadi Beyin bazı çevrelerce Çar'ın tahttan düşmesine sevinmek için erken olduğu ve iktidarı tekrar geri alabileceği hususunda duymuş olduğu haberler yazının baştan aşağı değişmesine sebep olmuş. Böyle bir durum karşısında bir hayli şaşıran Taymas, Hadi Beye yazısının orijinal haliyle yayımlanması söylemiş. Fakat Hadi Beyden olumlu bir cevap alamayan Taymas, bunun üzerine gazeteden ayrılmış. Okuyucularına ise bu durumu *Kuyayş* gazetesinde verdiği bir mektupla bildirmiştir.²⁴

1917 İhtilâli patlak verdiğinde Kazan Türkleri arasında bir çok aydın bulunmasına rağmen siyasi birlikten de bir o kadar yoksun durumdaydılar. İhtilalden hemen sonra Kazan'da kurulan Milli Şura, Müslümanların birlik olması ve bir teşkilatlanma içine girmesiyle iştigal edecekti. Başında Fuad Tuktar'ın²⁵ olduğu Milli Şura'nın üyeleri arasında Taymas'da bulunuyordu. Gazeteleri *Kurultay* (Kazan, 1917-1919) olan bu Şuranın karşısında liderleri Şehid Ahmediyev olan başka bir grup vücuda geldi. Bu gurup da *Avaz* isimli gazeteyi çıkardı. Bunların haricinde diğer bir grup olan Tatar Bolşevikleri de işçilere hitap ederek *Kızıl Bayrak* gazetesini çıkarıyordu. Görüldüğü gibi Kazan Türkleri muhtemelen ihtilalin getirdiği heyecanla daha bir ayrı düşmüş, sanki farklı milletlere mensup insanlar gibi birbirlerinden bağımsız hareket etmeye başlamışlardı.²⁶

Milli Şura faaliyetlerini sadece Kazan'da sürdürmemiş, diğer bölgelerde de birliği sağlamak amacıyla Türkistan'a bir heyet göndermişti. Bu heyet içerisinde Abdullah Battal Taymas'da bulunuyordu. Buradaki vazifeleri birliği sağlamanın yanında bölge halkından nüfûzlu kişilerle görüşmekte. Ancak heyet buraya geldiğinde görüldüğü manzara Kazan'dan pek farklı değildi. Bu bölgede Şûra-yı İslâm'ın lideri olan Münevver Kâri, bu gruba muhalif olan hocalar ve solcu gençler bulunmaktaydı. Hal böyle olunca Kazan'dan yola çıkan grup amacına ulaşmamış ve hayal kırıklığı içerisinde Kazan'a gelerek çalışmalarını sürdürmeye devam etmiştir.²⁷

²³A. Birinci, a.g.m., s.176.

²⁴A. Battal Taymas, *Rus İhtilalinden Hatıralar*, s. 19-20.

²⁵Fuad Tuktar (ov), (1880-1938) Tatar gazeteci, siyasetçidir. Bolşevik düzenini kabul etmeyip Türkiye'ye sığınmış ve Ankara'da vefat etmiştir.

²⁶A. Birinci, a.g.m., s. 176-177.

²⁷A. Birinci, a.g.m., s. 177

Heyet Kazan'a geldiğinde Müslüman kadınların kongresi toplanmış ve kadınlar da siyasi hayata girmiş bulunuyordu. Taymas bu sırada çıkaracakları *Kurultay* gazetesinde Fuad Tuktar'ın kendisine yazı işleri müdürlüğü görevini teklif ettiğini söyler. Bu teklifi kabul eden Taymas, genel itibariyle gazete hakkında da bilgiler sunarak, o dönemde kağıt kıtlığı olduğunu, beyaz kağıt bulunmadığını ve gazeteyi kahve rengindeki ambalaj kağıdına basılmış olarak çıkartmak zorunda kaldıklarını ifade eder. Bu kıtlığın ihtilal Rusya'sının kağıdı israf edip, bilen bilmeyen herkesin düşüncelerini yazıya dökmesinden ve her gün yeni bir gazete çıkmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca gazeteye muharrir sıfatında Cemal Velidi'nin ve tarihçi adayı Aziz Ubeydullah'ın da yazılar vermeye başladığını söylemiştir.²⁸ Abdullah Battal Taymas, Ekim ihtilalinin getirdiği kargaşa içerisinde bir taraftan gazetede görevini yürütüyor diğer taraftan üyesi olduğu Milli Şura'da üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeye çalışıyordu. Bunlara ilaveten Taymas, Ufa'da toplanacak olan meclisin mebusları arasında da yer alıyordu. Moskova üzerinden Ufa'ya ulaşan Taymas 30 Kasım 1917'de açılmış olan İç Sibirya ve Sibirya Müslüman Türk Tatarları Millet Meclisine katıldı. Taymas burada ne mili haklarını müdafaa eden "Türkçüler" gurubuna ne de muhtariyet fikrini savunan "Toprakçılar" grubuna katılmadı. Meclisin 24 Ocak 1918'de dağılması üzerine buradan ayrılarak Kazan'a döndü.²⁹

Kazan'a geldiğinde *Kurultay*'ı çıkarmaya devam etti. Ancak bu arada Umumi Rusya Müslüman Askerleri'nin ikinci kongresi toplanmıştı. Kongrede Tatar Bolşevikleri ağırlıklarını hissettirerek milliyetçi kesimden bir çok kişinin hapse atılmasına sebep oldu. Bunun üzerine milliyetçiler bir tepki olarak Bulak ötesi denen yere hakim olmuş , ancak içlerinde Mollanur Vahitov ile Âlimcan İbrahimov'unda³⁰ bulunduğu Kazan Sovyeti tarafından teşkilatlandırılan Tatar işçilerinin olaya müdahil olması üzerine bu milli hareket bastırılmıştır. Meydana gelen bu hadiseler üzerine *Kurultay* Bolşevikler tarafından kapatılmış ama bu gazetenin çalışanları toplanarak Taymas'ın başmuharrirliğini yapacağı *Altay* (Kazan, 1918) gazetesini çıkarma kararı almışlardır. Çünkü Bolşevikler başka bir gazete çıkarma iznini vermelerine rağmen Fuad Tuktar'ın gazetede başmuharrir olmasının önüne de set koymuştu. *Altay* gazetesi de her bakımdan *Kurultay* ile aynı özelliklere sahipti. Gazetenin 13. sayısı basıldıktan sonra Tatar komünistlerince gazetenin kapatıldığı bildirilmiş ve Taymas'da hapse atılmıştır. Daha sonra kendisinden hiç bir şekilde gazete çıkarmayacağına ve davasının bakılacağı güne kadar Kazan'dan ayrılmayacağına dair senet alınıp, serbest bırakılmıştır. Elinden en büyük tutkusu, kalemi alınan Taymas Kazan'da yüksek bir tepe üzerinde bulunan Uslan köyüne çekilerek burada bir kaç arkadaşıyla beraber mekteplere Türkçe okuma kitapları tertip etmeye çalışmıştır.³¹

²⁸ A. Battal Taymas, *Rus İhtilalinden Hatıralar*, s. 55-58.

²⁹ A. Birinci, a.g.m., s. 178.

³⁰ Alimcan İbrahimov, (1887-1938) edebiyat, tarih, dil alimi ve tenkitçidir.

³¹ A. Birinci, a.g.m., s.178-179.

1918 yılının yaz aylarında Sovyetlere karşı ayaklanan Halk Kuvvetlerince Kazan şehri işgal edilmişti.³² Ardından Kızıllar (Bolşevikler) şehri terk etmek zorunda kalmış, bunun üzerine Taymas için yeniden kaleminin gücünü kullanma fırsatı doğmuştu. Daha sonra Kazanlı Türklerden bir grup Bedrettin Apanay'ın evinde toplanarak durum değerlendirmesi yaptı. Şehirde Türk, Rus ve Çuvaş temsilcilerinden oluşacak bir heyet kurulması kararı alındı. Heyete önderlik edecek kişi ise eski Askerî Şura reisi olan İlyas Alkin'di. Bu sırada *Kurultay* ve *Altay* gazetesinin mensupları toplanarak *Kurultay*'ı tekrar çıkarma yönünde karara vardılar. Önceden olduğu gibi gazete iki sayfa olarak çıktı. Çünkü kağıt kıtlığı hala devam etmekteydi.³³

Ancak bu rahatlık dönemi pek uzun sürmedi. 1918 yılının Eylül aylarında Kızıllar Kazan'ın Züye bölgesinde hakimiyeti ele almış bulunuyordu. Bunun üzerine Taymas ve arkadaşlarının Kızıllar aleyhine gazete çıkarmasından ötürü şehri terk etmek zorunda kaldıklarını kendi hatıralarından öğrenmekteyiz. Taymas'a göre bu ayrılışın iki hafta kadar süreceği tahmin ediliyordu. Ancak evdeki hesap çarşıya uymayacak ve bu ayrılış bir yıl yedi ay sürecekti. Kazan'a ancak 1920 yılının Mart ayında gelebildiğini kendi hatıralarında ifade etmiştir.³⁴

Kazan'dan ayrılmasının ardından geceyi bir Rus köyünde geçiren Taymas ve arkadaşları, ertesi gün daha güneyde olan Samara'ya gitmek için bir vapura binmişler, ancak Kazan'ın ilçesi olan Tetiş'in Kızıllar tarafından ele geçirilme olasılığını göz önünde bulundurarak İdil'in sol kıyısına geçip güney-doğu yönünde ilerlemeye başlamışlardır. Daha sonra Flip, ardından Guban köyüne gelen grup, Kızıllardan kaçtıklarını söylemeleri üzerine her iki köyden de hoş olmayan hatıralarla ayrılmıştır. Daha sonra Kızılsu köyüne geçmişler buradan da İdil kıyısında bir iskeleye gelerek Samara'ya gitmişlerdir. Samara'dan sonra ise Ufa'ya gitmek için yola çıkmışlardır.³⁵

Taymas, Ufa'ya vardığında Sovyetlerle mücadeleye hız vermek amacıyla “umum Rusya hükümeti” kurmak için toplanan “Ufa Devlet Müşavere Meclisi”nin toplantıları devam etmekteydi.³⁶ Abdullah Battal Taymas, buradaki çalışmalar içerisinde de aktif bir şekilde rol almıştır.³⁷ Ancak meclisin 23 Eylül'de (6 Ekim'de) kapandığını ifade eden Taymas, daha sonra hatıralarında Ufa'dan ayrıldıklarını ve Sibirya'ya doğru yola koyulduklarını anlatır. Çilebi istasyonunda yerli Türkler tarafından gayet sıcak bir karşılamaya mazhar olduklarını belirten Taymas, bundan duymuş olduğu mutluluğu da hatıralarında yer vermektedir.³⁸ Buraya geldiklerinde kabilede Milli Şura ve Millet Meclisi başkanı Sadri Maksudî'ye vekalet

³²A. Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, s.224.

³³A. Birinci, a.g.m., s.179.

³⁴A. Battal Taymas, *Rus İhtilâlinde Hatıralar*, s. 106-107.

³⁵A. Birinci, a.g.m., s. 180.

³⁶A. Battal Taymas, *Rus İhtilâlinde Hatıralar*, s. 121-122.

³⁷A. Birinci, a.g.m., s. 180.

³⁸A. Battal Taymas, *Rus İhtilâlinde Hatıralar*, s. 124-127.

eden Binyamin Athem dışında Selim Giray Cantüre, Ubeydullah Bubi, Ayaz İshakî ve Taymas ile beraber bir kaç kişi daha bulunuyordu. Ayrıca Milli Şura ve Meclis üyesi olmayan Fuad Tuktar, Kayyum Mustakay ve Aziz Miras'da bu gruba dahildi. Gitmiş oldukları diğer yerlerle kıyaslandığında burada rahat bir çalışma ortamının oluşması azımsanmayacak bir şey değildi. Her şeyden önce burada çoşkulu bir şekilde karşılanmışlardı. Dolayısıyla İç Rusya ve Sibirya Türk Tatarları ara vermeden çalışmalarına başladı. Sadri Maksudi ise buraya gelmeyerek, Finlandiya'ya ardından da Fransa'ya gitmişti.³⁹

Sibirya'nın sınırları dahilinde bulunan Kızılcar'da çalışmalarını başlatan grup, Türkçe bir gazete çıkarma girişiminde bulundular. Ancak önlerine şehirde bulunan matbaaların yeterince Arap harfine sahip olamaması gibi bir engel çıkmıştı. Bunun üzerine Samara'da *Halk* gazetesinden önceden almış oldukları harfleri bu maatbaya yerleştirerek *Mayak* isimli bir gazete çıkarttılar. Taymas, kağıt kıtlığından dolayı gazetenin haftada bir iki defa çıkarılabildiğini ifade etmiştir. Bundan dolayı istedikleri gibi yazamadıklarını ve gazeteyi kendisi ile Kayyum Mustakay'ın doldurduklarını söylemiştir. Ayrıca Taymas, bu gazetenin başmuharriri ve sekreteri olduğunu dile getirmiştir. Bu gazetenin yalnız otuz nüsha çıktığına da hatıralarında yer vermektedir.⁴⁰ Daha sonra Kızılcar'dan ayrılan Taymas, Sarapul'a gitmek üzere yollara düştü. Bu yolcuğa çıkmasındaki sebep kayınvalidesi Fatma Hanımdan aldığı bir telgrafdı. Telgrafta eşinin ve oğlunun Kazan'da olduğu yazılıydı. Fatma Hanımın daveti üzerine Sarapul'a giden Taymas, Kızılların bu şehre yaklaşmasından dolayı buradan ayrılmak zorunda kaldı. Buradan Osa şehrine gelen Taymas'ın burada gittiği ilk yer bir kütüphaneydi. Bu şehirde bir müddet istirahat ettikten sonra Samiullah Salihoğlu'nun daveti üzerine Yakaterinburg'a geçti. Müslüman Maarif İşleri Müdürlüğü vazifesinde bulunan Salihoğlu, Taymas'ı öğretmenlik yapması için çağırmişti. Bu sebeple buraya geldiğinde pedagoji kurslarında tarih dersine girmeye başladı. Dersleri takip edenler arasında Fethülkadir Süleyman daha sonraki adıyla Abdülkadir İnan'da⁴¹ vardı.⁴²

Bu arada Kızıllar tüm vahşetiyle kısımlara devam ediyor ve beldeleri işgal etmeye çalışıyordu. Perm'in Kızıllar tarafından işgal edilmesi üzerine Taymas Yakaterinburg'dan 1919 Temmuz ayının başlarında ayrılarak İrbit şehrine geldi. Bu şehrin imamı ise Troyskiy şehrinde bulunduğu zamanlarda öğrencisi olan Zahid Efendiydi. Bu şehirde fazla kalmayan Taymas, buradan Tümen'e geçmiş, ardından Omsk şehrine gitmeyi amaçlamıştı. Çünkü bu şehre giderek arkadaşı olan Fuad Tuktar ile bir an önce buluşmak gayreti içerisindeydi. Şehre geldiğinde Kızılcar'da tanışmış olduğu İmam Gimuş Mollanın evine gitti. Daha sonra Fuat Tuktar'ın kısa bir zaman önce buradan ayrıldığını öğrenmesi üzerine Sibirya'nın en büyük şehri olan Tomsk'a geçti. Buraya geldiğinde karşılaştığı manzara kendi açısından gayet iyiydi. Çünkü Kazan'da çıkmış olan *Kuyuş* gazetesinin yazarlarından Zahid Nurkin ile karşılaştı. Ayrıca Kazan'lı tüccarlar ve zenginlerden de bir kaç kişiye rastlamıştı. Bunlar arasında Abdülhamid Kazakov, Şakir ve Sarısakal Lütfullah Efendi bulunuyordu. Böylelikle Taymas,

³⁹A. Birinci, a.g.m., s. 181

⁴⁰A. Battal Tatmas, *Rus İhtilalinden Hatıralar*, s. 131-134.

⁴¹Abdülkadir İnan (1889-1976), büyük bir istiklal savaşçısı, devlet adamı, Türk dili ve kültürü bilim adamıdır.

⁴²A. Birinci, a.g.m., s. 181-182.

kitap okumak ve ilimle uğraşmak için güzel bir fırsat yakalamıştı. Ayrıca zikrettiğimiz bu zatların burada bulunma sebebi ise ihtilalin etkilerinden başka bir şey değildi. Bu arada Taymas artık doğuya doğru olan yolculuğuna bir son vermek ve batıya doğru ilerlemek istiyordu. Zaten arkadaşı olan Fuat Tuktar'la da görüşmemişlerdi. Kendine yeni bir yol çizmek amacıyla bu münevver muharrir artık Batı yolculuğundaydı.⁴³

Taymas, Batı yolculuğuna çıktığında ilk durak yeri Yenisey kıyısında bulunan Kızılyar şehri oldu. Bu arada Kızıllar hakimiyet alanını genişletmiş ve Sibirya şehirlerini bir ele geçirmeye başlamışlardı. 14 Kasım 1919'da Omsk ardından 22 Aralık'ta Tomsk şehri Kızılların eline geçmiş bulunuyordu. Daha sonra Kızılların ölüm cezasını kaldırdıklarını bildirmesi üzerine Taymas, Kazan'a gitmek için girişimde bulunmuş, Tomsk'da inşa edilen Müslüman Komünistleri teşkilatından "Kazan'a ders kitapları ve matbaa araçları almaya gönderilmiştir" yazılı bir belgeyle Kazan'a hareket etmiştir. Kazan yolculuğu sırasında Ufa şehrine geldiği zaman Müftülük vazifesini işgal eden Alimcan Barudi'yi⁴⁴ makamında ziyaret etmiş, daha sonra Samara şehrine giderken Aksionovo (Aksenova) istasyonundaki molada ise Moskova'dan dönen Zeki Velidi Togan⁴⁵ ile görüşmüştür. En nihayetinde Kazan trenine bineceği Timriazovo istasyonuna gelen Taymas 1920 Mart ayının ilk haftasında Kazan'a ulaşmıştır. Hemen eve giden Taymas eşi Azize hanım tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır.⁴⁶ Kazan'a geldiğinde kendisinin bu şehirde olduğunun hemen yayıldığını kendi hatıralarından öğrendiğimiz Taymas ayrıca Kazan Türkçesiyle yazılmış, komünist gazetelerde onu karalayacak şekilde bir takım yazıların çıktığını da aktarmıştır. Hatta bu yazıların birini zamanında *Yılduz* gazetesinde çalışan bedmest İbrahim Kulî'nin yazdığını söylemiştir. Daha sonra eskiden dostu olan fakat şimdi Kazanlı komünistlerin safında yer alan Alimcan İbrahim (ov)'a gitmiş ve kendisinden eski dostluklarına yakışır bir davranış göremediğini belirtmiştir. Hatta Taymas'ı gören İbrahim (ov) "seni hala asmadılar mı?" diyerek en baştan tavrını belli ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca kendisine eski iş arkadaşlarını çürütecek ve lanetleyecek bir yazı yazmasını da tavsiye etmiştir. Kendiside bu tavsiye üzerine politika dışındaki işlerle iştigal olacağını söyleyerek oradan ayrıldığını belirtir.⁴⁷ Bu görüşmeden sonra bir iki gün kadar evden uzaklaşıp daha temkinli davranmaya çalışan Taymas, bir sabah eve geldiğinde bir memurun kendisini aradığını ve Çeka'ya çağırdığını eşinden duymuş olduğunu kendi hatıralarında yer vermektedir. Korktuğunun başına geldiğini söyleyen Taymas için iki şık vardı. Ya saklanacaktı, ya da teslim olacaktı. Taymas ikinci şıkkı seçerek teslim olma kararı aldı. Çünkü hatıralarında saklanacak bir yerinin olmadığını, Kazan'daki eski dostlarından hiç birinin burada bulunmadığını ve ailesinin emniyetini düşünerek böyle bir karar aldığını söylemiştir.⁴⁸ Daha sonra karısı ile beraber Nabokov evine yani Çeka'ya gittiklerini anlatan

⁴³A. Birinci, a.g.m., s. 182-183.

⁴⁴Alimcan Barudi (1857-1921), Rusya müslümanları müftüsü, eğitimci ve Nakşi şeyhidir.

⁴⁵Zeki Velidi Togan (1890-1970), Tarihçi ve Türkolog olan bu münevver şahsiyet aynı zamanda Baskurt devrimi ve bağımsızlık hareketi önderidir.

⁴⁶A. Birinci, a.g.m., s. 183-184.

⁴⁷A. Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s. 27-28.

⁴⁸A. Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s. 28-29.

Taymas, burada karısının gönderilip kendisinin Çeka bodrumuna atıldığını anlatmıştır. Hatırasında bu bodrumu tasvir eden Taymas, daha sonra kendisinin bir hücreye atıldığını ve buradan alınarak başka bir hapisaneye nakil edildiğini belirtmiştir.⁴⁹

Bu nakil ardından tekrar yeri değiştirilen Taymas bu sefer de Kazan ırmağına yakın bir yerde bulunan İl hapisanesine gönderilmiştir. Hapishanelerde geçirdiği bir buçuk aydan sonra iç harp bitinceye kadar cebrî çalışma kampında kalacağı kendisine bildirilmiş ve bu suretle kampa gönderilmiştir. Kampta zorlu işlerle iştil olan Taymas, bu sıralarda Çeka tarafından sorgulanmış ve kendisine ünlü Tatar komünistlerinden Molla Nur Vahitov'un öldürülmesine sebep olduğu bildirilmiştir. Ayrıca Sovyet Hükümetinin aleyhinde yazdığı yazılar da şimdi karşısına çıkmaktaydı. Taymas, bu ithamlardan sonra daha ağır işlerde çalıştırılmaya başlandı.⁵⁰ Bu arada hapisaneden kaçanların olması Taymas'ın da böyle bir yola başvurma arzusunu kamçıliyordu. Bunun için eşinin de yardımını alarak sahte bir kimlik temin etmiş ve askeri bir vazife ile Bakü'ye gittiğine dair izin kağıdını rüşvetle elde etmişti. Daha sonra 19 Ağustos 1920'de Kazan'ın nehir ağzı iskelesinden vapura binerek Astrahan'a geldi. Ardından tekrar vapurla Bakü'ye ulaştı. Bu sıralar şehirde Zeki Velidi ile A. Hadî Atlasî'de bulunuyordu. Elindeki belgeler sayesinde yolculuğu boyunca hiç bir müdahale ile karşılaşmayan Taymas, Samara iskelesinde karşılaştıkları kayıbiraderi Yusuf Şamlı ile beraber Kazan'a geri dönmüştür. Bu sıralarda Tataristan Cumhuriyeti Halk Komiserleri Şurası başkanı Seyid Aliyef'e yapılan suikast sonucunda soruşturmalar artmış, denetimler sıklaştırılmıştı. Bu vaziyet içerisinde Kazan'da kalmak riskli olmakla beraber güç bir durum teşkil ediyordu. Bunun üzerine Taymas 1920 yılının kış aylarında Kazan'dan ayrıldı.⁵¹ Taymas, buradan ayrılırken bir çok hatırası olduğu bu şehre bir daha gelemeyeceğini hayal dahi etmemişti. Vapurla İdil'in batı istikametine hareket ederek yolculuğunu sürdürdü. İlk durak yeri Kazan'ın kazası olan Buinsk (Buwa) oldu. Burada bir sabun fabrikası sahibinin evladiyla tanışarak yolculuğuna yeni bir yön kazandırdı. Onun daveti üzerine Simbir'e gidecek ve buradan fabrika adına malzeme almak için yolculuk ettiğine dair bir belge verilecekti. Ancak fabrika sahibinin onun kaçak olduğu ihtimalini göz önünde bulundurunca böyle bir belge verilmekten vazgeçildi. Daha sonra tanıştığı bir müezzin tarafından Petrograd'a gitmesi önerilmiş ve sahte bir kimlik temin ederek istikameti batı yönünde ilerlemek olmuştur. Abdullah Rahimov adında sahte bir kimlik temin eden Taymas, aynı zamanda tren kondoktörü sıfatıyla Moskova demir yolunda sıkıntısız bir yolculuk yapmıştır. Ardından Moskova şehrindeki Kazan garına geldi. Daha sonra vagonunu Petrograd yakınlarındaki Lüban'a (Lyuban) kadar getirdi. Ardından Petrograd'a ulaşarak vagonundaki yükü teslim alması için ilgili mühendisi buldu ve hizmeti mukabilinde bir miktar para aldı.⁵² 1921 yılının bahar aylarında Petrograd'da bulunan Abdullah Battal Taymas, Türk muharriri ve mebuslarından olan İsmail Suphi (Soysallıoğlu) ve Peşaverli Abdurrah Bark (Yelgar) ile tanıştı. A. Bark'la beraber yaz aylarının başlarında Moskova'ya gitti. Burada rahat bir şekilde dolaşan Taymas, A. Bark'ı ziyaret ettiği sırada Atatürk devrinin ünlü hariciye vekili Mentеше

⁴⁹A. Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s. 37-40.

⁵⁰A. Birinci, a.g.m., s. 184-185.

⁵¹A. Birinci, a.g.m., s. 185-186.

⁵²A. Birinci, a.g.m., s. 186-187.

mebusu Tevfik Rüştü (Aras)⁵³ ile karşılaştı. Ayrıca Moskova’da bulunduğu dönem içerisinde görüştüğu ünlü simalar arasında Lazarovskiy Şark Dilleri Enstitüsü Farşça hocası Resulzâde Mehmet Emin Bey’de⁵⁴ bulunuyordu. Taymas tanıdığı kişilerden burada kalmasının mı yoksa Rusya’yı terk etmesinin mi doğru olacağı sorusuna cevap ararken Kazanlı bir avukatın İ. A (?) ona söylediklerinde karar kılmıştı. Avukat ona kendisinin belki affedileceğini hatta bir iş bile verilebileceğini söylemekle beraber, en ufak bir Sovyet karşıtlığında izlenebileceğini hatta tutuklanabileceğini anlatması üzerine Taymas’ın kararı Rusya’yı terk etmek yönünde oldu.⁵⁵ Taymas, Rusya’dan ayrılarak Finlandiya’ya gidecekti. Bu sebeple Oranienbaum (Lomonosov) sayfiyesine giderek bir müddet gezindikten sonra Finlandiya’dan kayıkla gelecek olan kayıkçılar ile buluşma saatini beklediğini hatıralarında yer vermiştir. Daha sonra kayıkçıların gelmesiyle Finlandiya ‘ya yol alan Taymas kayıkta kendisiyle beraber beş yolcu bulunduğunu da dile getirmiştir. Finlandiya sahiline ulaştıklarında sanki savaşa hazırmışcasına kendilerine doğrulan tüfeklerle karşılaştıklarını belirten Taymas, askerler tarafından karantina altına alındığını anlatmıştır. Daha sonra Tiryoki’ye sevk edildiğini belirten Taymas eserini sonlandırmıştır.⁵⁶

Finlandiya’da bir müddet sonra serbest kalan Taymas, buradaki yıllarını (1921-1925) Helsinki’de açılan bir mektepte öğretmenlik vazifesini işgal etmekle geçirmiştir. Bu arada Fransızca ve Fince öğrenmeyi de ihmal etmeyen Taymas, aynı zamanda burada bulunan kütüphanelerden faydalanarak önemli eserlerinden biri olan *Kazan Türklerini* (İstanbul, 1925) yazmıştır. Daha sonra 1925 yılının Kasım’ın da İstanbul’a geçen yazar burada muhtelif gazete ve mecmualara yazılar vermiştir. Ayrıca Türkiyat Enstitüsü Müdürü Fuad Köprülü’nün⁵⁷ isteğiyle Rus diliyle yazılan çeşitli eserlerin tercümesiyle iştigal olmuştur. İstanbul’da geçirdiği zamanı iki sene gibi kısa bir zaman dilimiyle sınırlı tutan büyük muharrir Ankara’dan gelen davet üzerine buradan ayrılmıştır.⁵⁸ 1927 yılının yazında Ankara’ya gelen Taymas burada Matbuat Umum Müdürlüğüne Rusça mütercimliği görevine çağırılarak burada işe başlamıştır. Daha sonra, önceden hazırlamış olduğu *Rusya’dan Ayrılan Milletler* adlı eseri *Ayın Tarihi Dergisi*’nde yayımlanmıştır. (bu eser daha sonra ayrı bir kitap halinde de çıkmıştır.) Daha sonra Matbuat Umum Müdürlüğü, Dış işleri Bakanlığı ile birleştirilmiş, bunun üzerine kendisinde Hariciye memuru görevine layık görölmüştür. Bu resmi görevi dışında bir hayli aktif olan yazar özellikle dil ve tarih alanında araştırmalar yapmış ve bir çok gazete, dergi gibi süreli yayınlarda yazılar yazmıştır. 1932 yılında İstanbul’da toplanan Birinci Türk Dil Kurultayına katılmış, akabinde kurulan “Türk Dili Tetkik Cemiyetine”

⁵³Tevfik Rüştü Aras (1883-1972), 1920-1938 yılları arasında beş dönem milletvekilliği, 1925-1939 yılları arasında Türkiye Dışışleri Bakanlığı yapmış, öncesinde İttihat ve Terakki’nin önemli isimlerinden biri olmuş, sonrasında da gazete yazıları yazarak hayatını sürdürmüş siyaset adamıdır.

⁵⁴Mehmed Emin Resulzâde (1884-1955), Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı olmakla beraber Müsavat Partisi’nin ilk lideridir.

⁵⁵A. Birinci, a.g.m., s. 187-188.

⁵⁶A. Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s. 175-177.

⁵⁷Mehmed Fuad Köprülü (1890-1966), Türk ordinaryüs profesör tarihçi, Türkolog, Dışışleri Bakanlığı yapmış siyasetçi ve edebiyat araştırmacısıdır.

⁵⁸A. Birinci, a.g.m., s.188.

kaydedilmiştir. Ayrıca bu cemiyet tarafından *İbnü Muhennâ Lûgati* adlı eseri yayımlanmıştır. Bunun yanında *Büyük Kırgız Sözlüğü*'de TDK tarafından yayımlanan Taymas, aynı zamanda Atatürk'ün emriyle tercüme edilen *Yakut Dili Sözlüğü*'nün çevirisinde de bulunmuştur.⁵⁹

1947'de emekli olan A. Taymas, İstanbul'a taşınmış, ama emekli olması onu kalemini bırakmasına engel teşkil etmemiştir. *Türk Kültürü Dergisi*'nde ve *Türk Yurdu Mecmuası*'nda birçok yazısı çıkan bu münevver şahsiyetin ayrıca bazı eserleri de yabancı dillere çevrilerek yayımlanmıştır. Misal, Hollanda Brill yayım şirketinin çıkardığı *Handbuchder Orientalistik*'de Taymas'ın yeni Kazan Edebiyatı üzerine yazmış olduğu makalesi Almancaya çevrilerek burada yayımlanmıştır.⁶⁰ Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin daha sonraları Türk Dil Kurumu olarak zikredilen kurumun ilk üyeleri arasında bulunan Taymas aynı zamanda Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün de haberleşme üyesiydi. Yazar ömrü boyunca bir çok ülkede bulunmuş ve bulunduğu ülkelerin dillerini de öğrenmiştir. Taymas, Mısır, Türkiye, Rusya, Sibirya, Türkistan, Azerbaycan, Almanya ve Finlandiya'da bulunmuş Arapça, Rusça, Fransızca, Fince ve Farsça dillerine de vakıf olmuştur. Taymas ilim alanında elde etmiş olduğu bilgiyi ve kalemindeki ustalığı mekteplerin yanı sıra kendi çabalarıyla geliştirmiş aydın şahsiyetlerimiz arasındadır.⁶¹

Eserleri

Ak Molla (Kazan, 1903): Abdullah Battal Taymas'ın matbuat hayatındaki ilk eseri olması açısından büyük bir ehemmiyete sahiptir. Müellif eserinde Kazak şairi olan Akmolla hakkında mühim bilgilere yer vermektedir. Ayrıca eser, şairi konu alan tek kaynak olması bakımından bir hayli önemlidir.⁶² Eser, genel itibarıyla şairin biyografisini ve şiirlerini içermektedir.⁶³ *İslam Feylozofları*: Mısır'da bulunduğu yıllarda yazmış olduğu bu ikinci eseri Kazan vilayetinde basılmıştır. Musa Abdullah imzasını kullanarak yazmış olduğu eser, Muhammed Abduh ve Cemaleddin Efganî'nin hayat hikayelerini ve fikirlerini içermektedir. Ayrıca eser, İslam dünyasında vuku bulan yeni düşünceleri Kazan ve çevresinde tanıtmak amacıyla kaleme alınmıştır.⁶⁴ *Tatar Tarihi*: Bu eserini Zeki Velidi Togan'ın *Türk-Tatar Tarihi* (Kazan, 1911) isimli eserinin etkisinde kalarak kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca eser, sonraki yıllarda *Türk-Tatar Tarihi* ismi altında yayımlanmıştır. Toplamda üç defa baskısı yapılan eser adından da anlaşılacağı üzere Tatarların tarihini anlatmakla beraber mektepler için hazırlanan nadide eserlerden biridir.⁶⁵ *Kazan Türkleri* (İstanbul, 1925): Helsinki kütüphanelerinde edinmiş olduğu bilgiler esas alınarak vücuda getirilmiş bir eserdir. Türkiye'de Resulzâde Mehmed Emin Beyin yardımcılarıyla basılan eser Kazan Türklerinin bir

⁵⁹A. Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, s.225.

⁶⁰A. Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, s. 225.

⁶¹A. Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, s. 225.

⁶²A. Birinci, a.g.m., s. 192.

⁶³A. Battal Tamas, *Kazan Türkleri*, s. 225.

⁶⁴A. Birinci, a.g.m., s. 192.

⁶⁵A. Birinci, a.g.m., s. 192.

vesikası niteliğindedir. Kazan Türkleri hakkında en temel bilgileri sunan eser daha sonraki yıllarda (Ankara, 1966,1988) iki defa daha basılmıştır.⁶⁶ Eser, genel itibariyle Kazan Türklerinin iktisadi faaliyetlerini, kültür, eğitim ve edebiyat alanındaki gelişimlerine değinmekle beraber Rusya Tarihini anlatması açısından da ayrı bir önem arz eder. *Kırgız Sözlüğü* (C.I, Ankara, 1945-C.II, İstanbul, 1948): Dil alanında yapmış olduğu en mühim çalışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu eser, Yudahin'in Kırgızca-Rusça sözlüğünden Rusça kelimelerin Türkçe'ye tercüme edilmesiyle vücuda getirilmiş bir eserdir. 1990 yılından sonra önemi daha iyi anlaşılan eser üç defa daha basılmıştır.⁶⁷ *Rus İhtilalinden Hatıralar (1917-1919)* (İstanbul, 1947): Genel itibariyle müellifin hatıralarından oluşan eser, aynı zamanda Türk Tarihi içerisinde, isimleri saygıyla zikredilen münevver şahsiyetlere yer vermesi açısından bir hayli ehemmiyete sahiptir. Ayrıca Bolşevik ihtilalinin gerçekleştiği yıllarda Türklerin içinde bulunduğu siyasi faaliyetlere de değinilmiş, onların yapmış olduğu çalışmalar tasvir edilmeye çalışılmıştır. Eserin ikinci baskısı (İstanbul, 1968) yılında yapılmıştır. *Ben Bir Işık Arıyordum (Kızıl Dünya)* (İstanbul, 1962): Hatıralarının ikinci cildini teşkil eden eser, müellifin Kazan'da bulunduğu yılları anlatması, hapishanelerde geçirmiş olduğu zamanı tasvir etmesi ve farklı ülkelerde bulunmasına dair malumatlara yer vermesi açısından bir hayli bilgilendiricidir. Ayrıca eserinde Yusuf Akçura'dan bahseden müellif ondan övgüyle söz etmiştir. *Kazanlı Türk Meşhurları* (İstanbul, 1958-1959): Dört hal tercümesinden oluşan bu eser, müellifin yakından tanıdığı ve dönemlerinde kendilerinden bir hayli bahsettiren şahsiyetleri içermektedir. Rızaeddin Fahreddin, Musa Carullah Bigi, Alimcan Barudi, İki Maksudiler Sadri Arsal-Ahmet Hâdi gibi ünlü simaları konu alan eser, bu kişilere yönelik mühim bilgiler vermesi açısından son derece önemlidir.⁶⁸

Abdullah Battal Taymas'ın zikrettiğimiz bu eserlerinin yanında Suriyeli Araplardan olan Nikola Haddad'ın vücuda getirdiği *Maişet Yolları ve Sevmek ve Evlenmek* isimli iki eserini tercüme etmiştir. Ancak tercümesi yapılan bu eserlerin yayımlanıp yayımlanmadığına dair herhangi bir malumata sahip değiliz. Ayrıca Kazan'da bulunduğu yıllarda yazdığı diğer bir eseri de *Nazariyat-ı Edebiye* (Kazan, 1913) dir. Bunların yanında Alimcan İbrahimov ile birlikte hazırladığı *Yana Edebiyat* isimli eseri ve Kazan'da yayımladığı *Süyünbike Minaresi* (Kazan, 1918) adlı eserleri mevcuttur. Ayrıca müellifin Türkiye'de bulunduğu yıllarda yazmış olduğu ilk eseri olan *Rusya'dan Ayrılan Milletler* en başında tefrika edilmiş, daha sonra basılmıştır. Tefrika edilmesinin amacı ise o zamanlarda memur vasfıyla çalışan Taymas'a telif ücreti verebilmek içindir. Dil alanındaki son eseri olan Türk Dil Kurumunca basılan *Kazan Türkçesinde Deyimler ve Atasözler* (Ankara, 1968) isimli eseri de dil alanındaki önemli çalışmalarındandır. Bunların yanında *Yeşil Rize ve İli* (Ankara, 1950) yapmış olduğu seyahatin bir meyvesidir. Ayrıca Türk Dil Kurumu'nun bir çalışanı olarak *Tarama dergisi* ve *Yakut dili* sözlüğünü tercüme eden heyette görev almıştır.⁶⁹

⁶⁶A. Birinci, a.g.m., s. 193.

⁶⁷A. Birinci, a.g.m., s. 193.

⁶⁸A. Birinci, a.g.m., s. 194.

⁶⁹A. Birinci, a.g.m., s. 192-193.

Bunların yanında müellifin iştirak ettiği gazete ve dergileri şu şekilde sıralayabiliriz.

Kazan ve Sibirya’da, *Vakit Gazetesi* (Orenburg), *Şûra Dergisi* (Orenburg), *Yıldız Gazetesi* (Kazan), *Süyümbike* (Kadın Mecmuası, Kazan), *Kurultay Gazetesi* (Kazan, 1917-1919), *Altay Gazetesi* (Kazan, 1918), *Mayak* (Kızılcar, 1918) gibi yayın organlarına kalemiyle katılmıştır.⁷⁰

Mısır’da, Kahire’de bulunduğu yıllarda *El-Ceride*, *El-Mukattam*, *El-Menar Gazeteler*’in de yazılar yazmıştır.

Türkiye’de, *Vakit*, *Yeni Ses*, *Tasvir* (1947), *Yeni Kafkasya* (İstanbul, 1923-1927), *Türk Yurdu*, *Hakimiyet-i Milliye*, *Azerbaycan Yurd Bilgisi* (1933), *Azerbaycan* (1959-1962), *Tanrıdağ* (1950), *Aydın Tarihi*, *Türk Amacı*, *Türk Dili*, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, *Türkiyat Mecmuası*, *Türk Kültürü* (Ankara), *Yeni Türkistan ve Ziraat* (1928), *Türk Yılı* (Ankara, 1928) gibi muhtelif gazete ve dergilerde yazılar yazmıştır.⁷¹

SONUÇ

Çalışmamız neticesinde Abdullah Battal Taymas’ın macera dolu yaşantısına onun hatıralarını okuyarak tanık olduk. Böylesine ünlü bir simanın yalnız tarihçiler tarafından değil bütün Türk fertlerince bilinmesi gereken aydın şahsiyetler arasında olduğu aşikardır. Çünkü Taymas, Rusya Müslümanlarının her açıdan şanlı bir muhafızı olmuş, onların sorunları üzerine alakasını eksik etmemiştir. Rusya Müslümanlarını her daim birlik olmaya çağıran Taymas, aynı zamanda siyasi faaliyetlerde bulunarak onları teşkilatlandırmaya çalışmıştır. Bu amaçla en iyi bildiği işi, kalemini kullanmaktan bir an olsun çekinmemiştir. Onun kaleme almış olduğu yazılardan bu işi hakkıyla yaptığı aşikardır. Ancak yine kaleminin azizliğine uğrayarak bir ömür kaçmak zorunda kalmış, kaçak olarak dolaşmış ve hapishanelerde yatmak zorunda kalmıştır. Bu uğurda sağlıklı bir aile yaşantısı olmamış ve Türkiye’de bulunmuş olduğu yılları saymazsak düzgün bir hayat da sürmemiştir. Ayrıca Taymas, döneminde bir çok münevver şahsiyetle tanışmış ve bu kişilerle Rusya Müslümanlarının geleceğine dair istişareler yapmıştır. Türkiye’de bulunduğu yıllar bir hayli parlak geçen yazar önemli görevlerde bulunmasının yanı sıra edebi anlamda da mühim çalışmalara imza atmıştır.

Zikrettiğimiz üzere bir hayli önem teşkil eden Abdullah Battal Taymas’ı Türkiye’den ve doğduğu yerin sınırlarından çıkartıp, böylesine bir aydın kimliği tanımak, bütün Türk Dünyasına tanıtmak amacıyla eserler oluşturmak büyük bir boşluğu dolduracaktır.

⁷⁰A. Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, s. 226.

⁷¹A. Birinci, *a.g.m.*, s. 191.

KAYNAKÇA

Birinci, Ali. "Abdullah Battal-Taymas: Kazanlı Bir Âlimin Hayat Hikayesi", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, I/30 (2005), s. 171-195.

Battal Taymas, Abdullah. *Rus İhtilâlinde Hâtıralar 1917-1919*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1968.

Battal Taymas, Abdullah. *Ben Bir IŞık Arıyordum (Kızıl dünya)*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1962

Battal Taymas, Abdullah, *Kazan Türkleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1966.